УДК 94:[61:061]02(092(477))"185/190"

DOI [https://doi.org/10.31470/2518-7732-2019-1\(15\)-107-113](https://doi.org/10.31470/2518-7732-2019-1(15)-107-113)**Левченко Інна,**

доктор історичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики
професійної підготовки
inna.lewchenko2000@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-9652-8755>
ID: V-1140-2019
Державний вищий навчальний заклад
«Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія
Сковороди», м. Переяслав-Хмельницький,
вул. Сухомлинського, 30, Київська обл.,
Україна, 08401

Levchenko Inna,

Doctor of Historical Sciences,
doctor of historical sciences
docent Department of Theory and
Methodology vocational training
inna.lewchenko2000@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-9652-8755>
ID: V-1140-2019
Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda
State Pedagogical University, 30, Sukhomlynsky
Str., Pereiaslav-Khmelnytskyi, Kyiv region,
Ukraine, 08401

Члени медичних товариств України другої половини XIX – початку XX ст. – засновники української терапевтичної школи

У статті аналізується науково-практична діяльність членів природничих товариств України у другій половині XIX – на початку XX ст. у терапевтичній галузі. На основі аналізу законодавчих документів, архівних матеріалів, медичної періодики висвітлено роль представників медичної еліти України у формуванні терапевтичної школи, яка виховала плеяду визначних вчених-терапевтів. У статті оприлюднені досягнення науковців-медиків (входили до складу медичних товариств), які принесли світову славу українській медицині.

У статті розкриваються найважливіші теоретичні та практичні аспекти терапевтичної науки, які закладалися вченими медичних осередків України. На багатому фактичному матеріалі показано становлення терапевтичної школи біля витоків якої стояли видатні вчені – С. П. Алфер'єв, В. П. Образцов, Ф. Г. Яновський, К. Г. Трішєль, В. Г. Лашкевич, В. А. Франковський, А. М. Фінкельштейн, С. В. Левашов та багато інших. Висвітлено участь членів Київського та Харківського товариств у проведенні наукових досліджень, які сприяли розвитку терапевтичної галузі знань.

У процесі дослідження було з'ясовано причини заснування окремих медичних товариств, які безпосередньо розвивали терапевтичну галузь і заповняли прогалини по деяким спеціалізаціям медицини. Саме ці осередки стали першими не лише в Україні, а й в усій Російській імперії.

Також показано, як члени медичних осередків ознайомилися зі світовими досягненнями в терапевтичній галузі та застосовували їх у своїй практичній діяльності на батьківщині. У статті проаналізовано наукові доповіді та праці членів товариств із терапії.

Ключові слова: терапевтична школа, члени медичних товариств, медичні осередки України, наукові дослідження, наукові досягнення.

Members of medical companies of Ukraine, the second half of the XIX th - the beginning of XX centuries – the founders of the Ukrainian therapeutic school

The article analyzes the scientific and practical activities of the members of the natural societies of Ukraine in the second half of the nineteenth and early twentieth century's in the therapeutic field. On the basis of analysis of legislative documents, archival materials, medical periodicals, the role of representatives of the Ukrainian medical elite in the formation of a therapeutic school, which trained a galaxy of prominent therapists, was highlighted. The article unveiled the achievements of medical scientists (included in the medical societies), which brought world fame to Ukrainian medicine.

The article reveals the most important theoretical and practical aspects of the therapeutic science, which were laid by the scientists of medical centers of Ukraine. On the rich factual material the formation of the therapeutic school is shown at the origin of the outstanding scientists – S. P. Alferiev, V. P. Obratsov, F. G. Yanovsky, K. G. Tritshel, V. G. Lashkevich, V. A. Frankivsky, A. M. Finkelshtein, S. V. Levashov and many others. The participation of members of the Kyiv and Kharkiv

associations in conducting scientific researches which contributed to the development of the therapeutic field of knowledge was highlighted.

In the course of the study, the reasons for the establishment of certain medical societies, which directly developed the therapeutic industry and filled the gaps in some specialties of medicine, were clarified. It was these centers that became the first not only in Ukraine but also throughout the Russian empire.

It also shows how members of medical centers became acquainted with the world's achievements in the therapeutic industry and applied them in their practical activities in their homeland. The article analyzes the scientific reports and works of the members of the therapeutic societies.

Key words: *therapeutic school, members of medical societies, medical centers of Ukraine, scientific researches, scientific achievements.*

Залежно від взаємодії політичних, суспільних і наукових факторів, на кожному історичному етапі переважали ті чи інші форми організації наукових досліджень. Особливо вагоме місце в історії прирощення знань посідають громадсько-наукові об'єднання, зокрема наукові товариства. Створення товариств, зокрема природничого профілю, стало однією з форм організації наукової діяльності, що поширювалася в XIX – на початку XX ст.

Теоретико-методологічні та практичні засади наукової діяльності медичних товариств України в терапевтичній галузі у другій половині XIX – початку XX ст. не були предметом ґрунтовного дослідження науковців.

В українській історіографії останніх років з'явилися праці, присвячені науковій діяльності медичних товариств України, однак всі вони лише частково висвітлюють внесок членів медичних товариств у розвиток терапевтичної галузі. Цінними працями для розкриття досліджуваної теми слід вважати окремі бібліографічні статті В. Кононенка, З. Петрової [8; 13] та ін. Важливою інформативною базою у розкритті питання ролі медичної інтелігенції у розвитку терапевтичної галузі медичних знань слід вважати праці авторки дослідження І. Левченко. Завдяки монографії «Соціокультурні та персоніологічні виміри діяльності природничих та медичних товариств на теренах України у другій половині XIX – початку XX ст.» [10], та статті [9] ми змогли більш детально проаналізувати внесок членів медичних товариств України у розвиток вітчизняної терапії. Вагомими для дослідження даної проблематики є факти, зібрані у справах Державного архіву м. Києва [5], Державного архіву Одеської області [6], Центрального історичного архіву м. Москви [15], які становлять важливу джерельну базу нашого дослідження.

Метою статті є теоретико-методологічне та практичне обґрунтування ролі членів медичних товариств України в другій половині XIX – початку XX ст. у становленні української терапевтичної школи.

Однією з основних сфер суспільного життя, безумовно, можна вважати медицину, адже людське життя напряду залежить від розвитку медичної науки. Потенціал вчених-медиків у другій половині XIX – початку XX ст. був надзвичайно великим. Адже у цей період починають розвиватися окремі сфери медицини, зокрема, терапевтична.

Основоположником Київської терапевтичної школи вважається доктор медицини Сергій Петрович Алфер'єв (1816-1884). Працюючи впродовж двох років у провідних клініках Європи, вчений надавав великого значення профілактичній медицині, оскільки на власні очі побачив, як можна ефективно попереджувати різноманітні епідемії. Він був прихильником клініко-анатомічного напряду в патологічній анатомії та одним з перших показав залежність епідемії тифозної гарячки від зовнішніх умов існування [10, с. 155-158].

Постать Сергія Петровича є показовою в тому плані, що вчені були у складі членів декількох товариств і активно впроваджували наукову, організаційну та просвітницьку діяльність у них. Так, будучи головою Товариства київських лікарів (1857-1860 рр.), він мав статус почесного члена Товариства одеських лікарів та член-кореспондента Товариства константинопольських лікарів.

Засновниками київської терапевтичної школи вважають корифеїв української медицини Ф. Г. Яновського та В. П. Образцова. Член фізико-медичного товариства, академік Феофіл Гаврилович Яновський (1860-1942 рр.) написав 62 наукові праці, в яких простежується цикл досліджень, присвячених розробці питань бактеріології, пульмонології, мікробіології, патологічної анатомії, нефрології, клінічної інсектології, санаторно-курортної справи. Та найбільшим був безцінний внесок у фтизіатрію, зокрема в діагностику захворювань органів дихання.

Робота в Науковому клінічному товаристві студентів-медиків м. Києва, що існує до цього

часу і носить ім'я О. А. Киселя, сприяла виникненню інтересу у Ф. Г. Яновського до науки, розширила коло його наукових інтересів [15, с. 5-10].

Відомо, що Ф. Г. Яновський один із перших в Україні розпочав пропагування методів індивідуальної профілактики туберкульозу. Він приділяв велику увагу підвищенню санітарної культури населення як основного чинника у боротьбі з туберкульозом. Результатом цієї діяльності була публікація у 1891 р. першої в Україні доступної для широкого загалу популярної брошури «Про сухоти». Ця брошура ще мала назву «Загальнозрозуміле читання для народу». До того ж, ще з перших років своєї діяльності у медичному товаристві Ф. Г. Яновський, ставши членом «Комісії народних читань», у 1885 р. пропагував медичні знання, читав лекції для народу в Контрактовому домі [10, с. 163].

Монографія Ф. Г. Яновського «Туберкульоз легень» стала настільною книгою для фтизіатрів і терапевтів. Вона є підсумком величезного власного досвіду автора та досягнень сучасної йому фтизіатрії. У книзі було всебічно висвітлено питання етіології, патогенезу, клініки, терапії та профілактики туберкульозу. Дуже цінними були висновки вченого щодо лікування та діагностики туберкульозу на основі власних спостережень. На його думку, туберкулін був дієвим особливо при ранніх формах туберкульозу [10, с. 163].

Наполегливий вчений намагався дослідити якомога більше невирішених завдань, які стосувалися терапевтичної сфери знань, і вирішив дати повний опис клінічних синдромів різної патології легень і серця. Так, він уперше встановив нормальні розміри простору Траубе, показавши, що лише лівобічні великі випоти зменшують його (феномен Траубе – Яновського) [10, с. 163-164].

Велику увагу Феофіл Гаврилович приділяв питанням нефрології (він сам перехворів на тяжку форму нефриту). У 1910 р. з'являється його перша праця в цій царині – «До семіотики гострих нефритів», а за два десятиліття побачила світ монографія «Діагностика захворювань нирок у зв'язку з їх патологією».

Ставши ініціатором створення у 1901 р. Київського товариства для боротьби із сухотами київський медик став одним із активних його членів. За його безпосередньої участі було організовано перший в околицях Києва протитуберкульозний санаторій у Пущі-Водиці. Також за його безпосередньої участі Боярку було перетворено на курортну зону, а у Миргороді відкрито лікувальний курорт [10, с. 163].

Колега Ф. Г. Яновського Василь Парменович Образцов (1849-1920) був талановитим терапевтом, який обирався головою Київського фізіолого-медичного товариства, Київського товариства лікарів і депутатом Державної Думи III скликання (1907-1912 рр.). Київський вчений розробив діагностичну методику глибокої ковзної пальпації органів черевної порожнини (1887 р.), запропонував особливий метод безпосереднього вислуховування серця (1910 р.), уперше в світі описав клінічну картину тромбозу коронарних артерій серця, що заклало основи прижиттєвої діагностики інфаркту міокарда. Василь Парменович був автором понад 50 наукових праць, присвячених удосконаленню методики клінічного обстеження, дослідженням захворювань серцево-судинної системи та органів шлунково-кишкового тракту [4, с. 36].

Його ім'я надано факультетській терапевтичній клініці НМУ ім. О. О. Богомольця (1949 р.), а наукові заслуги відомого терапевта відзначені орденами св. Володимира III і IV ст., св. Анни II і I ст., св. Станіслава I, II, III ст., а також медаллю на Андріївській і Георгіївській стрічці «На пам'ять російсько-турецької війни 1877-1878 рр.» [9, с. 77].

Учнями Ф. Г. Яновського та В. П. Образцова були талановиті клініцисти В. В. Виноградов, В. М. Михайлов, А. М. Зюков, В. М. Іванов, В. Х. Василенко, Б. Є. Вотчал, Б. С. Шкляр і багато інших. Вони зробили значний крок у збагаченні наукової та клінічної спадщини Феофіла Гавриловича в різних галузях клінічної медицини, зокрема фтизіатрії та нефрології.

Проблемами терапії з госпітальною клінікою переймався віце-президент Товариства київських лікарів (1881 р.) ординарний професор Карл Генріхович Трітшель (1842-1914). Вивчаючи туберкульоз легень, як і його колега Ф. Г. Яновський, київський вчений неодноразово брав участь у Міжнародних з'їздах і конференціях, присвячених організації боротьби з туберкульозом у Парижі, Будапешті і Стокгольмі [5, с. 4].

Крім туберкульозу К. Г. Трітшель досліджував шлунок, периферичні нерви і, з цього приводу написав такі наукові праці: «Про нерви слизової оболонки шлунку» (докторська дисертація, 1872), «Про зміни периферичних нервів під впливом механічного подразника», «Патологоанатомічні зміни при стовбняці» тощо [9, с. 75]. Відомий своєю професійно-громадською діяльністю в організації і роботі благодійних медичних закладів Києва, відомий

вчений став одним із ініціаторів створення санаторія для хворих на туберкульоз в Пущі-Водиці [2, с. 273].

Наукові та організаційні досягнення К. Г. Трітшеля були оцінені високими державними нагородами: орденом св. Анни III ст., св. Станіслава I і II ст., св. Анни II ст., Св. Володимира III ст. та двома медалями [9, с. 77].

Основоположна роль у становленні харківської терапевтичної школи належить Валеріану Григоровичу Лашкевичу (1835-1888), який дав потужний поштовх для її зародження та подальшого плідного розвитку. За свідченнями професорів А. Х. Кузнєцова і М. М. Ломиковського, авторів біографії В. Лашкевича, з приїздом Валеріана Григоровича в Харків наступила «Нова ера для кафедри терапевтичної клініки» [11, с. 145]. Професор учив студентів розбиратися у кожному окремому випадку хвороби, самостійно збирати анамнез, виробляти вміння поставити диференціальний діагноз, організувати правильний нагляд хворого, помічати всі зміни в ході хвороби під впливом ліків. Історії хвороби, написані студентами і детально перевірені ординаторами, зачитувалися в присутності професора у ліжку хворого [7, с. 57-60].

Активну участь професор В. Г. Лашкевич приймав в діяльності Харківського медичного товариства, товаришем голови якого він значився. У 1886 р. в знак видатних досягнень він був обраний почесним членом товариства.

Про високий рівень наукових праць «Порівняльна дія марганця та заліза на тваринний організм», «До вивчення про всмоктування шкірою» свідчать позитивні відгуки вчених медичного факультету І. Н. Станкевича та Н. А. Хржонцевського. Але наукові інтереси зосередилися переважно на двох важливих відділах внутрішньої медицини – сифілісі внутрішніх органів і нервових хворобах. Першій із названих проблем присвячені лекції про пізню спадковість сифілісу, випадках сифілітичного враження головного мозку та вісцеральному сифілісу. В. Г. Лашкевич показав велику негативну соціальну значущість цієї хвороби. З цього приводу вчений зазначав: «Сифіліс є однією з найпоширеніших хвороб нашого часу, вона охопила всю земну кулю і з кожним днем набуває нових жертв. Вона страшніша багатьох епідемій, тому що вона не обмежується враженнями окремих суб'єктів, а простягає свою згубну дію далеко в потомство» [9, с. 77].

В. Г. Лашкевич став також новатором нових поглядів в такому важливому відділі внутрішньої медицини, як нервові хвороби. На той час в Росії невропатологів було дуже мало, а уявлення про хвороби центральної нервової системи були вкрай обмеженими та поверхневими. Саме професор першим звернув особливу увагу на враження нервових центрів сифілісом. Варто зазначити, що Валеріан Григорович виступив послідовником вчення І. М. Сеченова і С. П. Боткіна про аневризми, продовжив розвивати положення про рефлекторний механізм патогенеза захворювань [8, с. 13].

Велика заслуга харківського терапевта належить в розробці показань до застосування киснетерапії. Висока ефективність кисню при лікуванні хвороб нервової системи, досягнута в його клініці, дозволила йому висловити подив, чому такий засіб не використовується в невропатології, і рекомендувати його застосування [8, с. 13].

Вчитель В. Г. Лашкевича С. П. Боткін сформулював вимоги до наукової медицини: тісний зв'язок із фізіологією, хімією та іншими галузями природознавства, а в клініці – розтин, фізіологічні методи дослідження, лабораторні аналізи тощо. Рекомендації свого вчителя Валеріан Григорович втілював у клінічній практиці. На особисті кошти він створив лабораторію при своїй кафедрі, оснастивши її новітнім обладнанням та необхідними приборами. В. Г. Лашкевич був не лише талановитим науковцем, а й щедрим меценатом для процвітання терапевтичної сфери медичних знань. По заповіту вченого факультетська клініка Харківського університету отримала 20 000 крб. на удосконалення терапевтичної лабораторії [13, с. 127].

Сучасники високо оцінили подвижницьку діяльність лікаря, який закликав любити свою справу не заради матеріальних вигод, а заради високої моральної ролі, тієї просвітницької місії, яку лікарська діяльність вносить у життя (Петрова, 2008), спорудивши пам'ятник на кафедрі терапії Харківського національного медичного університету.

Одеська терапевтична школа почала активно працювати теж лише на початку XX ст. Засновником Одеської терапевтичної школи дослідники вважають Сергія Васильовича Левашова (1857 – 1919), який виховав цілу плеяду видатних вчених у терапевтичній сфері медичних знань, про яких ми зазначимо далі.

У 1903 р. вчений був переведений в Новоросійський університет, що стало великим

придбанням медичного факультету. З 1907 р. Сергій Васильович був призначений деканом медичного факультету, а починаючи з 4 грудня цього ж року, за розпорядженням міністра народної освіти почав виконувати обов'язки ректора Новоросійського університету. У 1899 р. він був обраний членом-кореспондентом Паризького терапевтичного товариства, у 1906 р. – головою Медичного товариства при Новоросійському університеті, а в 1909 р. головою товариства одеських російських лікарів, яке було приєднане до Імператорського Новоросійського університету [3, с. 170].

Знаменною сторінкою у науково-організаційній діяльності відомого терапевта, було відкриття за його ініціативи Вищих жіночих медичних курсів (1909 – 1910 рр.) [9, с. 78], які поступово стали взірцем університетської освіти. У святковій промові С. В. Левашов підкреслив, що вже тільки факт відкриття курсів є важливим через недостатню кількість університетів у Російській імперії – 9, тоді як у Німеччині – 21, Італії – 21, Франції – 16, Англії та Австралії – по 11 університетів. Він також наголосив, що курси повинні стати зразковими та присвячуватись лише тим дисциплінам, які мають кінцевою метою високогуманні та важливі цілі, а саме поліпшення та допомогу страждаючому людству та розробку способів боротьби з людськими хворобами. В завершення своєї промови вчений зазначив: «відкриття курсів носить важливе державне значення, бо саме від рівня навчання на курсах залежить здоров'я суспільства» [10, с. 198].

Слід зазначити, що С. В. Левашовим було опубліковано до 70 наукових праць на російській, німецькій і французькій мовах, які стосувалися питань етіології крупозної пневмонії, сипного тифу, лікування плевриту, жовчнокам'яної хвороби, діабету тощо. Особливо багато зусиль він доклав для вирішення питань іннервації судин у здорових і хворих людей, хвороби печінки та підшлункової залози [1, с. 45]. На XI Міжнародному медичному конгресі в Римі (1894 р.), в роботі якого приймали участь 7600 лікарів з різних країн світу, С. В. Левашов виступив із демонстрацією відкритих ним мікробів сипного тифу. Його доповідь зацікавила медиків, але, на жаль, його відкриття не були підтверджені незалежними дослідженнями.

У професора С. В. Левашова в Одесі поступово формувалась наукова школа терапевтів, яка утворювалась із послідовників та учнів відомого медика. Під керівництвом Сергія Васильовича підготував докторську дисертацію Петро Христофорович Калачев (1868 – 1946 рр.) під назвою «Матеріали до вивчення впливу деяких лікарських засобів на роботу шлункових залоз» [15, арк. 12]. Робота була захищена на публічному засіданні медичного факультету Новоросійського університету. Радою університету П. Ф. Калачев був затверджений в ступені доктора медицини, а з 1912 р. зарахований приват-доцентом по кафедрі терапевтичної факультетської клініки [15, арк. 19].

Одеський період життя позитивно вплинув на науково-практичну діяльність П. Ф. Калачева, який активно працював у товаристві одеських російських лікарів та написав низку актуальних робіт із терапевтичної сфери знань, а саме: «Про лікування білокрів'я Х-променями», «Вплив дубильно-кислого орексина на роботу шлункових залоз собак», «До казуїстики зворотнього розміщення внутрішніх органів», «До питання про вплив препарату Ehrlich'a "606" на серце», «Внутрішньобронхіальне лікування бронхіальної астми» [10, с. 202].

Працювати в Новоросійському університеті поряд зі своїм вчителем С. Л. Левашовим мав бажання Леонтій Іванович Усков (1869–1919), який переїхав з Казані. Під керівництвом свого вчителя Л. І. Усков написав дисертацію «Клінічні спостереження над терапією серцевих захворювань» [10, с. 188], а в 1903 р. публічно її захистив. Цього ж року він займає посаду асистента факультетської терапевтичної клініки Новоросійського університету у професора С. Левашова. Леонтій Іванович був надзвичайно талановитим вченим та організатором, а завдяки своїй надзвичайній працездатності він встигав активно працювати у різних медичних об'єднаннях. Одночасно на Одеських вищих жіночих медичних курсах він очолював кафедру лікувальної діагностики з пропедевтичною клінікою (1912–1919 рр.) і кафедру приватної патології та терапії (1912–1817 рр.). Впродовж шести років (1913–1917 рр.) він був товаришем голови Товариства російських лікарів при Імператорському Новоросійському університеті [3, с. 172].

Зробивши аналіз наукової діяльності членів медичних товариств Київщини, Харківщини та Одеси можна зазначити, що науковці, які працювали на межі століть, завдяки власним зусиллям, цілеспрямованості та наполегливості на науковій ниві, зробили вагомий внесок у розвиток вітчизняної епідеміології та бактеріології, які складали вагому частку терапевтичної галузі.

Помітна роль у розвитку терапевтичної школи належить членам Київських медичних товариств (С. П. Алфер'єву, В. П. Образцову, Ф. Г. Яновському, К. Г. Трітшелю), Харківського медичного товариства (В. Г. Лашкевичу, В. А. Франковському) та Одеського медичного товариства (А. М. Фінкельштейну, С. В. Левашову) тощо.

Наукові здобутки членів медичних осередків України у терапевтичній сфері були досить вагомими, про що свідчать вітчизняні та зарубіжні нагороди.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Библиографический словарь профессоров и преподавателей Казанского университета, 1905-1917 / [под. ред. Е. М. Мишина и др.]. Казань: Казанский университет., 1986. 78 с.
2. Бойчак М. П. История Киевского военного госпиталя. Киевский госпиталь – учебная и научная база медицинского факультета университета св. Владимира и Киевского медицинского института. Киев, 2005. 303 с.
3. Васильев К. К. Роль Казанского университета в становлении медицинского факультета Новороссийского университета // Казанский медицинский журнал, 2014. Т. 95. № 2. С. 169–174.
4. Грицюк О. Ю. В. П. Образцов. Київ: Здоров'я, 1974. С. 35–40.
5. Державний архів м. Києва. Ф. 16. Оп. 465. Од. зб. 4819. 2–4 арк.
6. Державний архів Одеської області. Ф. 5. Оп. 4. Од. зб. 1316. 1–90 арк.
7. Кафедра терапевтической факультетской клиники. Медицинский факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805-1905). Часть 2. Исторические очерки кафедр. Харьков, 1905-1906.
8. Кононенко В. И. Ученик С. П. Боткина – В. Г. Лашкевич // Врачебное дело. 1954. С. 1–60
9. Левченко І. М. Наукова і практична робота вчених харківського медичного товариств у другій половині XIX – початку XX ст. // Актуальні питання гуманітарних наук. Дрогобич: Посвіт, 2016. Вип. 15. С. 73–81.
10. Левченко І. М. Соціокультурні та персоніологічні виміри діяльності природничих та медичних товариств на теренах України у другій половині XIX – початку XX ст.: монографія. Переяслав-Хмельницький (Київська обл.), 2017. 412 с.
11. Медицинский факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805-1905). Часть 3. Биографический словарь профессоров и преподавателей. Харьков, 1905-1906.
12. Медичний факультет Університету св. Володимира. URL: <http://archive.is/Ib6DS#selection-1833.0-1836.0>
13. Петрова З. П. Выдающийся украинский терапевт Валериан Григорьевич Лашкевич (к 120-летию со дня смерти) // Журнал «Внутренняя медицина». 2008. № 5-6 (11-12). С. 18–22.
14. Тритшель Карл Генрихович // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: в 86 т. (82 т. и 4 доп.). URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Тритшель,_Карл_Генрихович.
15. Фещенко Ю. І., Мельник В. М., Приходько А. М. Корифей української медицини – академік Феофіл Гаврилович Яновський (до 150-річчя від дня народження Ф. Г. Яновського) // Український пульмонологічний журнал, 2010. № 2. С. 5–11.
16. Центральный исторический архив г. Москва. Ф. 418. Оп. 311. Ед. зб. 391. 1–24 лл.

REFERECES

1. (1986). *Byblyohrafycheskyi slovar professorov y prepodavatelei Kazanskoho unyversyteta, 1905-1917*. [Bibliographic Dictionary of Professors and Teachers of the Kazan University, 1905-1917]. [pod red. E. M. Myshyna y dr.]. Kazan: Kazanskyi unyversytet [in Russian].
2. Boichak, M. (2005). *Istoriya Kievskoho voennoho hospytalia. Kyeviskyi hospital – uchebnaia y nauchnaia baza medytsynskoho fakulteta unyversyteta sv. Vladymyra y Kyeviskoho medytsynskoho ynstytuta*. [History of the Kiev military hospital. Kiev Hospital – the educational and scientific base of the medical faculty of the University of St. Vladimir and the Kiev Medical Institute]. Kyiv [in Ukrainian].
3. Vasylev, K. (2014). Rol Kazanskoho unyversyteta v stanovlenyy medytsynskoho fakulteta Novorossyiskoho unyversyteta. [The role of Kazan University in the formation of the medical faculty of Novorossiysk University]. *Kazanskyi medytsynskiy zhurnal – Kazan Medical Journal*. V. 95. 2. 169–174 [in Russian].

4. Hrytsiuk, O. (1974). V. P. Obratstov. [V. P. Obratstov.]. Kyiv: Zdorovia, 35-40 [in Ukrainian].
5. Derzhavnyi arkhiv m. Kyieva. [State Archives of Kyiv.]. F. 16. Op. 465. Ode save 4819. 2-4 [in Ukrainian].
6. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti. [State Archives of Odessa Region]. F. 16. Op. 465. Ode save 4819. 2-4 [in Ukrainian].
7. (1905-1906). *Kafedra terapevticheskoy fakultetskoy kliniki. Meditsinskiy fakultet Harkovskogo universiteta za pervyie sto let ego suschestvovaniya (1805-1905). [Department of Therapeutic Faculty Clinic. Medical faculty of Kharkiv University for the first hundred years of its existence (1805-1905)]*. Istoricheskie ocherki kafedr. Harkov [in Ukrainian].
8. Kononenko, V. (1954). Uchenik S. P. Botkina – V. G. Lashkevich [Student S. P. Botkin – V. G. Lashkevich]. Vrachebnoe delo. Medical business. 1-60 [in Russian].
9. Levchenko, I. (2016). Naukova i praktychna robota vchenykh kharkivskoho medychnoho tovarystv u druhii polovyni XIX – pochatku XX st. [Scientific and practical work of scientists of Kharkiv medical societies in the second half of the nineteenth and early twentieth centuries]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Actual questions of the humanities*. Drohobych: Posvit. 15, 73-81 [in Ukrainian].
10. Levchenko, I. M. (2017). *Sotsiokulturni ta personolohichni vymiry diialnosti pryrodnychyykh ta medychnykh tovarystv na terenakh Ukrainy u druhii polovyni XIX – pochatku XX st. [Sociocultural and personological dimensions of activity of natural and medical societies in the territory of Ukraine in the second half of the nineteenth and early twentieth centuries.]*. Pereiaslav-Khmelnitskyi [in Ukrainian].
11. (1905-1906). *Meditsinskiy fakultet Harkovskogo universiteta za pervyie sto let ego suschestvovaniya (1805-1905) [Medical faculty of Kharkiv University for the first hundred years of its existence (1805-1905)]*. Biograficheskiy slovar professorov i prepodavateley. Kharkiv [in Russian].
12. *Medychnyi fakultet Universytetu sv. Volodymyra. [Medychnyi Faculty Universytetu sv. Volodymyr]*. URL: <http://archive.is/Ib6DS#selection-1833.0-1836.0> [in Russian].
13. Petrova, Z. (2008). *Vyidayuschiysya ukrainskiy terapevt Valerian Grigorevich Lashkevich (k 120-letiyu so dnya smerti). [Outstanding Ukrainian therapist Valerian Grishorovich Lashkevich (to the 120 th anniversary of the death)]*. Zhurnal «Vnutrennyaya meditsina». 5-6, 18-22 [in Russian].
14. Tritshel Karl Genrihovich. [Tritshel Karl Genrihovich]. Entsiklopedicheskiy slovar Brokgauza i Efrona. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Тритшель,_Карл_Генрихович [in Russian].
15. Feshchenko, Yu. (2010). *Koryfei ukrainskoi medytsyny – akademik Feofil Havrylovych Yanovskyi (do 150-richchia vid dnia narodzhennia F. H. Ianovskoho). [Corief of Ukrainian Medicine – Academician Theophil Gavrilovich Yanovsky (to the 150 th anniversary of the birth of FG Yanovsky)]*. Ukrainskyi pul monolohichnyi zhurnal. 2, 5-11 [in Ukrainian].
16. Tsentralnyi istoricheskiy arhiv g. Moskva. [Central historical archive of Moscow]. F. 418. Op. 311. Ed. Save 391, 1-24 [in Russian].

Одержано 06.04.2019 р.